

UZASADNIENIE HISTORYCZNO - HERALDYCZNE DO PROJEKTU HERBU POWIATU PABIANICKIEGO

Do grupy tzw. herbów ziemskich, obok herbów powiatów, należą także herby państw i herby województw. Godła w obrębie poszczególnych grup herbów projektowane były tak, aby ich struktura wskazywała jednoznacznie na krąg (niegdyś – stan) dysponenta. Polskie herby ziemskie w dużej części nawiązywały wprost do herbów władców panujących na danym obszarze (herb ziemi sieradzkiej i ziemi łęczyckiej – herb kujawskiej linii Piastów) lub były związane z symboliką państwa w skład którego wchodziła dana ziemia. W 1999 r. podczas I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego, obradującego w sprawie symboliki samorządowej III RP historycy związani z Polskim Towarzystwem Heraldycznym opracowali zasady budowania herbów gmin, powiatów i województw. Uznano wówczas, iż „*herby nowych województw, powiatów ... III RP powinny nawiązywać do staropolskich herbów ziemskich nawet w tych wypadkach, gdy współczesne województwa i powiaty ... obejmują jedynie część dawnych ziem...*”.¹ Stanowisko to uwzględnia Komisja Heraldyczna, działająca przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, która opiniuje projekty herbów. Lokalny samorząd zobowiązany jest do uzyskania opinii (najlepiej pozytywnej) Komisji Heraldycznej w sprawie projektu herbu. Bazując między innymi na ww. przesłankach herb powiatu pabianickiego jest skonstruowany z wykorzystaniem godeł historycznych ziem tworzących obecnie powiat oraz co jest najbardziej istotne pieczęci i herbu Władysława Łokietka, który podniósł osadę Pabianice do rangi miasta. Fakt ten uzasadnia wybór właśnie jego godła herbowego dla tworzenia nowego projektu herbu Powiatu Pabianickiego, który został utworzony w 1998 roku.

Stolica Powiatu - Pabianice wraz z okolicznymi gminami, położona jest niemalże w centrum historycznych ziem: łęczyckiej i sieradzkiej. Pod koniec IX wieku i w X wieku polańska dynastia Piastów z ośrodka gnieźnieńsko – poznańskiego dokonując zjednoczenia ziem włączyła do swego państwa ziemię łęczycko – sieradzką.²

W większości terytorium współczesnego Powiatu Pabianickiego należało w przeszłości do kasztelani Chropy. Dzieje Chropów, czyli tereny późniejszych dóbr pabianickich znane są już

-
- 1 W. Drelicharz, Wnioski I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego w sprawie symboliki samorządowej III Rzeczypospolitej, Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy, pod red. W. Drelicharza, Z. Piecha, Kraków 2000, s.235-240, Idem, Wnioski I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, Nr 20, marzec 2000 ;
2 J.,G., K. Jagusiakowie, “ Traktem Jana Długosza z Pabianic przez “państwo pabiańskie” i powiat pabianicki”, Pabianice 2005

od końca XI wieku. Około 1086 r., Chropy przeszły drogą darowizny na własność kapituły krakowskiej. Darowizna ta dokonana została przez pierwszą żonę Władysława Hermana, Judytę. Obszar kasztelanii chropskiej w epoce nadania kapitule nie da się obecnie ze ścisłością oznaczyć, najwcześniejszy bowiem kompletny spis wsi, wchodzących w skład dóbr pabianickich, zawarty w „Liber Beneficiorum”, pochodzi z XV wieku. Terytorium długoszowe obejmuje przestrzeń około 10 mil kwadratowych. Obszary zaś nabyte przez kapitułę po otrzymaniu daru Judytowego a przyłączone do majątku pabianickiego pomiędzy XI a XV stuleciem wynoszą około 5 mil kwadratowych.³ Domniemuje się, że pierwotną kasztelanię chropską stanowiły wsie: Jutrzkowice, Bychlew, Dłutów, Ślątkowice, Kudrowice, Piątkowisko, Karnyszewice, Łaskowice i prawdopodobnie Pabianice. Początkowo kapituła krakowska nie dbała zbyt o swoją posiadłość, z biegiem czasu jednak zmieniła swoje stanowisko pod wpływem XIII-wiecznych tendencji zmierzających do ożywienia życia gospodarczego ziem polskich. Pierwszym krokiem kapituły było zwolnienie ludności opola chropskiego od różnych ciężarów publicznych. Miało to miejsce w 1251 oraz w 1286 roku. W późniejszych czasach dokonała wiele starań o powiększenie dóbr pabianickich pod względem terytorialnym. Szczególnie wiek XV jest epoką podjętych i ostatecznie szczęśliwie dokonanych w tym kierunku usiłowań. Kapituła nabyła w tym czasie w drodze zamiany, wcielając do włości pabiańskiej, następujące wsie: Świątniki, Petrykozy, Żytowice, Ldzań, Orzk, które obecnie należą do Powiatu Pabianickiego.⁴

W 1262 roku książę Leszek Czarny przejął Księstwo Sieradzkie. W jego obrębie znajdowały się dawne chropy (potem kasztelania Pabianicka, dobra pabianickie), a granica z Księstwem Łęczyckim – od XV wieku granica województw łęczyckiego i sieradzkiego – przebiegała w przybliżeniu wzdłuż Neru, za Tuszymem wzdłuż Wolbórki. Około 2 – 4 km za Nerem znajdowała się północna granica pabianickich włości kapituły krakowskiej. Dobra pabianickie kapituły krakowskiej rozrosły się w ciągu siedmiu wieków z małych chropów do „państwa pabiańskiego”. Współcześnie na obszarze byłych dóbr pabianickich znajdują się m.in.: miasto Pabianice, gm. Pabianice, gm. Ksawerów, gm. Dłutów, gm. Dobroń.⁵

W 1288 roku Władysław Łokietek (trzeci syn Kazimierza, księcia Kujaw, Łęczycy i Sieradza, oraz jego trzeciej żony, Eufrozyny, która pochodziła ze śląskiej (opolsko – raciborskiej) linii domu piastowskiego)⁶ odziedziczył Księstwo Sieradzkie po bracie Leszku Czarnym. Księstwo Sieradzkie obejmowało kasztelanię sieradzką wraz z opolem chropskim i innymi ziemiami. Istotną podstawą tworzenia nowego herbu Powiatu Pabianickiego była ówczesna pieczęć i herb

3 M. Baruch, „Pabianice, Rzgów i wsie okoliczne”, Monografia historyczna dawnych dóbr kapituły krakowskiej w sieradzkim i łęczyckim, wyd. GRAKO, Warszawa 1903

4 Ibidem

5 J.G.K. Jagusiakowie, op. cit.

6 J. Baszkiewicz, „Władysław I Łokietek”, [w:] A. Garlicki (red.), „Poczet królów i książąt polskich”, wyd. Czytelnik, Warszawa 1978

Władysława Łokietka zawierające charakterystyczną dla polskiej heraldyki książęcej i ziemskiej hybrydę kujawską przedstawiającą połuorła-połułwa. W 1297 roku Władysław Łokietek wydał dokument stanowiący podstawę do podniesienia wiejskiej osady Pabianice do rangi miasta. Wraz z lokacją miasta utworzone zostało wójtostwo w Pabianicach. Nie był to jednak dokument lokacyjny Pabianic, ponieważ swoją treścią odbiegał znacznie od ustalonego w tych czasach typu dokumentów lokacyjnych. Zawiera on jedynie zezwolenie na lokowanie na prawie niemieckim wybranej przez kapitułę miejscowości. Uważa się, że nadanie Pabianicom, na podstawie tego dokumentu, niemieckiego prawa miejskiego nastąpiło z chwilą konsekracji kościoła parafialnego, która miała miejsce pomiędzy 1342 a 1354 rokiem. Jako stolica dóbr, miasto Pabianice przejęło herb Kapituły Krakowskiej tzw. Aaron – na srebrnym polu trzy złote korony. Herb ten narzucił miastu ich właściciel, którym była instytucja kościelna - kapituła krakowska. Fakt ten miał miejsce przed 1552 r. (pierwsza znana pieczęć z tym herbem). W 1535 roku na pieczęci miejskiej Pabianic spotykamy 1 koronę, wyraźnie nawiązującą do herbu kapituły krakowskiej. Pabianice pozostały własnością kościelną kapituły krakowskiej. Do końca XVI wieku kompleks ten obejmował dwa miasteczka (także Rzgów) oraz 51 wsi. Własność kościelna utrzymała się na ziemi pabianickiej aż do końca istnienia I Rzeczypospolitej.

Przez siedem wieków dobra pabianickie stanowiły największe źródło dochodów kapituły krakowskiej. Granica “państwa pabiańskiego” była nieco inna niż granica dzisiejszego Powiatu Pabianickiego, a mianowicie dzisiejsza gmina Lutomiersk nie wchodziła w jego obszar. Jeśli zaznaczyć na mapie obszar podległy kapitule w okresie największej świetności, to obejmuje on tereny od Ldzania na zachodzie do dzisiejszej gminy Brójce w powiecie łódzkim wschodnim. Na północy granicę można zaznaczyć w rejonie dzisiejszego rozjazdu dróg w Porszewicach. Dalej rozciągała się już “ziemia lutomierska”. Dzisiejsza łódzka Retkinia, czy Olechów również należały do Pabianic. Południowa granica biegła od Orzku do woli Kutowej i Dalkowa (omijając Tuszyn). Tereny kapituły krakowskiej miały obszar ponad 500 km kw (dzisiejszy powiat ma około 493 km kw).

Teren dzisiejszego Powiatu Pabianickiego obejmuje obszary gmin: Ksawerów, Dobroń, Dłutów, Lutomiersk, Pabianice oraz miasta Pabianice i Konstantynów Łódzki.

Obszar gminy **Ksawerów** był częścią składową kasztelani chropskiej, która od XI wieku wchodziła w skład dóbr kościelnych będących przez kilka wieków własnością kapituły krakowskiej.

Pierwsze wzmianki o **Dobroniu** pochodzą z 1366 r. Wieś z okolicznymi miejscowościami należały do kapituły krakowskiej i wchodziły w skład dóbr pabianickich. (Większość obszaru gminy Dobroń z wyjątkiem skrawków zachodnich znajdowała się w granicach

„państwa pabiańskiego”). Nazwę Dobroń wymieniono w pisemnym przekazie, jakim jest akt uposażenia pabianickiego kościoła z 1398 roku. Dokument ten wspomina o Dobroniu z powodu dziesięciny: „Dobroń, wieś kapitulna do parafii w Łasku należąca; ze wszystkich pól folwarcznych i z nowych, zwanych Hechło, jak również z roli karczmarza czyli zagrodnika należy się dziesięcina do kościoła i plebana w Pabianicach, a z pól kmiecych do proboszcza Łęczyckiego”⁷. W XV wieku istnienie wsi odnotował w swoich kronikach Jan Długosz. W kronikach w latach 1511 – 1518 wspomniano, że „Dobrun” jest własnością kapituły krakowskiej Powiatu Szadkowskiego.

Dłutów związany był z dobrami pabianickimi od początku swych dziejów, szczególnie od utworzenia w 1541 roku przez kapitułę krakowską parafii w Dłutowie. Początki osadnictwa na terenie Dłutowa sięgają czasów średniowiecznych. Już w 1251 roku istniała tutaj wieś Czyżemin. W 1466 roku w księgach grodzkich sieradzkich odnajdujemy pierwszą wiarygodną wzmiankę na temat Dłutowa. Wieś należała do kapituły krakowskiej, której zarząd nad licznymi wsiami w ziemi sieradzkiej znajdował się w pobliskich Pabianicach. W XVI wieku kapituła krakowska przeprowadziła tutaj szeroką akcję kolonizacyjną, zakładając nowe osady i folwarki. Dłutów wraz z nowo powstałymi wsiami tworzył tzw. klucz dłutowski wchodzący w skład dóbr pabianickich.

Teren dzisiejszej gminy Lutomiersk leżał w obszarze staropolskiej ziemi łęczyckiej. W 1263 roku Księstwo Łęczyckie zostało podzielone w wyniku wojny domowej na dwa księstwa: łęczyckie i sieradzkie, zwane Ziemią Łęczycko-Sieradzką. W 1264 roku właścicielem Księstwa Sieradzkiego, więc także i **Lutomierska**, stał się Leszek Czarny, który kilka lat później (1274r.) nadał mu prawa miejskie. Po jego śmierci ziemię Sieradzką przejął Władysław Łokietek. Król zauroczony Lutomierskiem przyłączył do niego wieś Wrząca. W 1311 roku Lutomiersk na mocy nadania Waclawowi Lesicowi przez Władysława Łokietka trafił w ręce Zarebów. Stąd wywodzi się znany ród Lutomierskich herbu Jastrzębiec.

Konstantynów Łódzki powstał na terenie wsi Żabice Wielkie, o której historia wspomina już w XIV wieku. Wieś Żabice położona była na prawym brzegu Neru i pod względem administracyjnym wchodziła w skład ziemi łęczyckiej.⁸ Pierwszym odnotowanym właścicielem Żabic Wielkich był w 1364 roku Mikołaj z Żabic. Tereny, na których powstał Konstantynów Łódzki należały od 1247 roku do książąt mazowieckich (boczna linia dynastii Piastów).

Gmina Pabianice jest jedną z nielicznych gmin posiadających udokumentowaną historię: zapiski w kronice Galla Anonima, „Liber Beneficiorum” Jana Długosza i monografia Maksymiliana Barucha „Pabianice, Rzgów i wsie okoliczne”. Gmina leży w dorzeczu Neru i Małego Neru, później nazwanego Dobrząnką. Chropy nad Nerem były własnością księcia,

---

7 M. Baruch, op. cit.

8 T. Nowak, H. Żerek – Kleszcz, “ Dzieje wsi Żabice do 1821”, [w:] Maria Nartowicz-Kot (red.) “Konstantynów Łódzki. Dzieje Miasta”

który dopiero w połowie XI wieku rozpoczął kolonizację na leśnych polanach osiedli Chocan, Sulęta czy Pabian i tak powstały Jutrzkowice, Ślądkowice, Kudrowice i Pabianice, tworząc osady służebne. W końcu XI wieku obszary te stały się własnością kapituły krakowskiej. Stan ten trwał przez prawie osiem wieków do czasów rozbiorów. Nazwa chropy zaczyna zanikać, a od dokumentu Leszka Czarnego z 1286 r. pojawia się nazwa dzisiejszego Piątkowiska (Pięciowieś), prawdopodobnie siedziby administracji kapituły. 28 II 1297 r. Władysław Łokietek w Brzeźnicy nadał kapitule krakowskiej prawo lokowania wsi i miast na prawie niemieckim w Piątkowisku lub innej miejscowości. Zarządcy kapitulni wybrali na siedzibę zarządu dóbr osadę Pabianice - najprawdopodobniej dokument lokacyjny został wydany przed 1354 rokiem. Wraz z przyznaniem praw miejskich siedziba administracji została przeniesiona do Pabianic, a kasztelania zmieniła nazwę na kasztelanię pabiańską.

W powyższych zapisach przeanalizowano genezę miasta Pabianice i gmin wchodzących w skład powiatu pabianickiego, etymologię nazwy powiatu oraz stosunki własnościowe. Podjęto się ustanowienia nowego herbu Powiatu Pabianickiego zgodnego z przesłankami historycznymi i sztuką heraldyczną, wzorując się na pieczęci herbowej (z 1294r.) i herbie Władysława Łokietka (do 1288 r.).

Zgodnie bowiem, ze stanowiskiem historyków, iż staropolskie herby ziemskie (tj. istniejące od połowy XIV w. herby księstw, ziem a następnie województw tak jak średniowieczne herby ziem i księstw), które stanowią bezcenną część polskiego dziedzictwa kulturowego, były wykorzystywane przy konstruowaniu współczesnych herbów m.in. powiatów. Jednakże, co zostało mocno podkreślone, dziś kreowane herby nie powinny być prostą kalką herbów historycznych. Postulowali zatem, aby herby staropolskie były tylko źródłem inspiracji, a nowy herb terytorialny powinien nosić wyraźne piętno stylistyki końca XX i początku XXI w. Stanowisko wypracowane podczas I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego uwzględniane jest przez Komisję Heraldyczną podczas formułowania jej opinii o nadesłanych projektach.

Biorąc pod uwagę zalecenia dotyczące tworzenia nowych wizerunków herbowych⁹, w projekcie herbu Powiatu Pabianickiego została zastosowana charakterystyczna dla polskiej heraldyki książęcej i ziemskiej hybryda kujawska przedstawiająca połuorła-połułwa. Po raz pierwszy pojawiła się na pieczęciach książąt piastowskich panujących w tej dzielnicy Polski już w drugiej połowie XIII w. (pieczęcie Ziemomysła, księcia inowrocławskiego z 1268 r. oraz jego braci - Leszka Czarnego, księcia sieradzkiego i krakowsko-sandomierskiego, Kazimierza księcia łączyckiego oraz Władysława zwanego Łokietkiem, wtedy księcia brzesko-kujawskiego).

---

⁹ sformułowanych podczas I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego oraz H. Seroka "Postawy rozwoju heraldyki samorządowej III Rzeczypospolitej, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego", 1998, Nr 18

Był to początkowo znak osobisty książąt, następnie stał się dziedzicznym godłem tej linii Piastów. Używali go w tej roli m.in. królowie zjednoczonej po okresie rozbitcia dzielnicowego Polski – Władysław Łokietek i Kazimierz III Wielki, pochodzący właśnie z Kujaw. Przypuszcza się, że motyw lwa pochodzi albo z dawniejszych pieczęci Piastów kujawskich, często przedstawiających scenę walki księcia z lwem (symbolem siły, a jednocześnie elementem świata natury dzikości. Władca jawił się więc poddanym jako strażnik cywilizacji i kultury, obrońca przed zalewem nieujarzmionej i wrogiej potęgi. Z drugiej strony książę sygnalizował swą gotowość do walki z każdym wrogiem), albo od XIII-wiecznego godła Piastów wielkopolskich. Orzeł zaś to znak rodowy dynastii piastowskiej, związany szczególnie z dzielnicą małopolską. W pierwszych przedstawieniach tego znaku często układ obu części godła był odwrotny, zdarzało się też pomijanie korony. Około połowy XIV w., za panowania Kazimierza Wielkiego, hybryda stała się herbem terytorialnym dzielnicy kujawskiej (w tej roli wystąpiła po raz pierwszy w istniejącej do dziś dekoracji rzeźbiarskiej kamienicy zwanej Hetmańską przy Rynku krakowskim)¹⁰. Następnie znak ten stał się herbem aż czterech województw przedrozbiorowej Rzeczypospolitej do tej dzielnicy należących: brzesko-kujawskiego, inowrocławskiego, łęczyckiego i sieradzkiego. Od XV-XVI w. te odmiany hybryd różnicowano, zmieniając barwy elementów godła i pola tarczy herbowej. Podział tarczy, nie stosowany w pierwotnym herbie Władysława Łokietka (Piastów Kujawskich), powstał na linii styku obu zwierząt heraldycznych. Dla odróżnienia herbów, zaczęto stosować odmienne barwy tła i obu części godła. Znak ten wrócił do współczesnej polskiej heraldyki samorządowej po ostatniej reformie administracyjnej.

Przechodząc do podsumowań heraldyczno–historycznych należy zaznaczyć, że zasadniczy trzon Powiatu Pabianickiego tworzy historyczna ziemia sieradzka, wpisany jest także w kształt terytorialny dzisiejszego województwa łódzkiego. Składa się on także ze staropolskich województw: łęczyckiego (herb: połulew czerwony w polu białym, półorzeł biały w polu czerwonym) oraz sieradzkiego (herb: połulew czerwony w polu żółtym, półorzeł czarny w polu czerwonym). W *Rocznikach, czyli Kronikach sławnego Królestwa Polskiego* Jana Długosza w opisie bitwy pod Grunwaldem znajdujemy informacje o barwach chorągwi, pod którą walczyło rycerstwo ziemi sieradzkiej. Czytamy tam o płachcie “ w której jednej połowie znajdowało się pół białego orła na czerwonym polu, a w drugiej połowie pół płomienistego lwa na białym polu”. Chorągiew ziemi łęczyckiej, której znak mieścił połowę czarnego orła i połowę białego lwa z koronami na głowach na żółtym polu.¹¹ W „*Klejnotach*” przypisywanych też Janowi Długoszowi czytamy: tarcza w pół, w polu niebiańskim albo złotym pół czarnego orła ukoronowanego,

10 „Wielki poczet polskich królów i książąt” – red. Daria Demidowicz – Domanasiewicz, Anna Rojkowska, Małgorzata Wróblewska, wydawnictwo dolnośląskie, Wrocław 2007

11 Fragmenty Roczników w przekładzie J. Mrukówny podajemy za wydaniem: Polska Jana Długosza, red. naukowa H. Samsonowicz, Warszawa 1984

w drugim polu pół białego lwa również ukoronowanego w polu czerwonym, grzbietami obustronnie złączone. Barwy w obu opisach są różne i mogą wynikać z nieukończonego jeszcze w XV w. procesu tworzenia się herbów ziemskich, choć należy zauważyć, iż godło było już stabilne.¹² Herb dawnego województwa sieradzkiego sięga czasów Konrada Mazowieckiego (1187 – 1247) lub jego syna Kazimierza (1211-1267) – ojca Władysława Łokietka. Kazimierz I odziedziczył po Konradzie Mazowieckim księstwa kujawskie, łęczyckie, sieradzkie. Wszystkie wymienione ziemie posiadały swą tradycję heraldyczną.

Forma godła herbowego

W oparciu o przedstawione wyżej założenia, odnoszące się do koncepcji ideowo-symbolicznej przyjęto, że stylizacja heraldyczna godła herbowego w projekcie powinna nawiązywać do pierwszych napieczętych wizerunków hybrydy kujawskiej, z najbardziej klasycznego okresu w dziejach heraldyki książęcej, czyli XII-XIV wieku z wykorzystaniem elementów XVI wiecznych. Godło herbowe - wizerunek orła i lwa Piastów kujawskich, konkretnie z pieczęci i herbu Władysława Łokietka, przy jednoczesnym nadaniu rysunkowi gotyckiej stylizacji. Założono również, że elementy orła: korpus, skrzydła, ogon, należy oddać w sposób pozbawiony nadmiernie realistycznego potraktowania detali (na przykład upierzenia) - co w jakimś stopniu podyktowała prostota wzorów czerpanych ze źródeł historycznych, głównie pieczęci. Barwa niebieska tworząca pole herbu Powiatu Pabianickiego, nawiązuje do kolorystyki herbu Miasta Pabianic- stolicy Powiatu.

Wykorzystując język opisu herbów, czyli tzw. blazonowanie o projekcie możemy powiedzieć, że dla wizerunku nowego herbu Powiatu Pabianickiego przyjęto gotycką (tzw. hiszpańską) tarczę herbową. Na niebieskim polu tarczy znajduje się hybryda kujawska obrazująca białego(srebrnego) połuorła o złotym (żółtym) dziobie, złotej (żółtej) łapie z pazurami obrysowanymi czarnym konturem, z dwoma ozdobnymi elementami gotyckimi: złotą (złotą) przepaską w skrzydle zakończoną złotym (złotym) trójliściem oraz złotym (złotym) pierścieniem w ogonie oraz czerwonego połulwa o złotych (żółtych) obrysowanych czarnym konturem pazurach. Nad głowami hybryd heraldycznych (zespólnych ze sobą zwierząt) widnieją trzy otwarte żółte (złote) korony.

---

12 S. Rażny, Herb ziemi sieradzkiej herb miasta Sieradz, Łódź 1994 – maszynopis pracy magisterskiej w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Łódzkiego napisanej pod kierownictwem dr hab. A. Szymczakowej.

Uzasadnienie sporządzono na podstawie materiałów źródłowych:

1. Maksymilian Baruch, „Pabianice, Rzgów i wsie okoliczne”, Monografia historyczna dawnych dóbr kapituły krakowskiej w sieradzkim i łęczyckim, wyd. GRAKO, Warszawa 1903.
2. „Poczet królów i książąt polskich”, red. Andrzej Garlicki, wyd. Czytelnik, Warszawa 1978.
3. Robert Adamek, Tadeusz Nowak, „650 lat Pabianic”, wyd. Literatura, Łódź 2005.
4. Maksymilian Baruch, „Pabjanice, Rzgów i wsie okoliczne”, wyd. Pabjanice 1930.
5. „Wielki poczet polskich królów i książąt”, red. Daria Demidowicz – Domanasiewicz, Anna Rojkowska, Małgorzata Wróblewska, wyd. dolnośląskie, Wrocław 2007.
6. Jan i Grzegorz K. Jagusiakowie, „Traktem Jana Długosza z Pabianic przez „państwo pabiańskie” i powiat pabianicki, Pabianice 2005.
7. „Encyklopedia Polski”, red. Roman Marcinek wyd. Ryszard Kluszczyński, Kraków 1996.
8. „Dzieje Pabianic”, red. Gryzelda Missalowa, wyd. Łódzkie, Łódź 1968.
9. „Polska dzieje cywilizacji i narodu. Monarchia Piastów 1038 – 1399”, red. Marek Derwich, wyd. Dolnośląskie, Warszawa- Wrocław 2003.
10. Fragmenty *Roczników* w przekładzie J. Mrukówny za wydaniem: *Polska Jana Długosza*, red. naukowa H. Samsonowicz, Warszawa 1984.
11. S. Rażny, Herb ziemi sieradzkiej herb miasta Sieradz, Łódź 1994 – maszynopis pracy magisterskiej w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Łódzkiego napisanej pod kierownictwem dr hab. A. Szymczakowej.
12. Marek Adamczewski, „Herb Województwa Łódzkiego czyli trzy w jednym bez łódki”
13. Konstantinów Łódzki. Dzieje Miasta” red. Maria Nartowicz-Kot.
14. W. Drelicharz, Wnioski I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego w sprawie symboliki samorządowej III Rzeczypospolitej, Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy, pod red. W. Drelicharza, Z. Piecha, Kraków 2000, s.235-240, Idem, Wnioski I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego, “Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, Nr 20, marzec 2000.